

Rzeźbiarz z Legnicy. Matthäus (Matthias) Knote (Knothe)

autor: Artur Kolbiarz (Program Drogi Baroku, www.drogibaroku.org), oprac. Agata Trzebuchowska

Wczesne etapy życia i twórczości legnickiego rzeźbiarza Matthäusa Knotego do dziś pozostają bardzo słabo poznane. Artysta przyszedł na świat w 1636 roku, lecz nie znamy miejsca jego narodzin. Nie sposób także dokładnie prześledzić edukacji artystycznej rzeźbiarza. Możemy się jedynie domyślać, iż jej początki wypadły tuż przed 1650 rokiem, a w połowie kolejnej dekady wyzwolony na czeladnika odbył wędrowkę po różnych ośrodkach artystycznych, zakończoną roczną praktyką i egzaminem mistrzowskim. Analiza stylu prac Knotego wskazuje, że decydujący wpływ na ukształtowanie jego osobowości artystycznej wywarły dzieła Hansa Geорга Bendla, czołowego praskiego rzeźbiarza trzeciej ćwierci XVII wieku. Nawiązania formalne do wystroju fasady staromiejskiego kościoła Salvatora sugerują, że pobyt Knotego w Pradze mógł mieć miejsce u schyłku lat 50. XVII stulecia, kiedy finalizowano prace nad fasadą jezuickiej świątyni, ewentualnie nieco później, na początku kolejnego dziesięciolecia. Artysta był także zaznajomiony z wrocławską rzeźbą siódmego dziesięciolecia XVII wieku, w szczególności z dziełami warsztatów Franza Geорга Zellera i Paula Rohna Młodszego.

Knote uzyskał samodzielność zawodową przed 1668 roku, kiedy to przy okazji swojego ślubu został określony w księgach parafialnych kościoła w Kamiennej Górze jako „rzeźbiarz zamieszkały w Legnicy”. Jego wybranką była Maria Krannewilters, zmarła przedwcześnie około 1670 roku. Rok później artysta był już powtórnie żonaty – z Rosiną Anną. Doczekał się trzech córek: Anny Sophii, Eleonory i Marthy, które zmarły w wieku dziecięcym. Knote, choć funkcjonował na terenie Legnicy, nie nabył praw miejskich, nie płacił podatków i nie dołączył do miejscowego cechu zrzeszającego malarzy oraz rzeźbiarzy. Przynależał do tak zwanych partaczy stanowiących nielegalną konkurencję wobec gildii rzemieślników. Jak wynika z zachowanych przesłanek archiwalnych, była to świadoma decyzja artysty umożliwiająca przy biernej postawie legnickich władz i organizacji cechowej prowadzenie intensywnej działalności zawodowej. Dodatkowe źródło utrzymania Knotego stanowiło wykonywanie płyt nagrobnych. Wbrew przekonaniu dominującemu w starszej literaturze Matthäus był wyznania katolickiego i należał do jedynej podówczas w mieście parafii tej konfesji, funkcjonującej przy klasztorze Benedyktynek.

W przeciwieństwie do wielu ówczesnych rzeźbiarzy, którym wolno było wykonywać jedynie rzeźby i ornamenty, Knote wznosił całe ołtarze i ambony według własnych projektów. Ponadto artysta swobodnie pracował zarówno w drewnie, jak i kamieniu, uzyskując identyczne efekty stylowe w obu materiałach. Najwcześniejsze rozpoznane dzieła warsztatu legniczanina są związane z krzeszowskimi cystersami i benedyktynami z Broumova. Dla tych pierwszych wykonał prace znajdujące się obecnie w kościołach w Okrzeszynie i Lubawce-Podlesiu, a dla drugich – wystrój figuralny kaplicy Matki Boskiej Bolesnej przy świątyni opackiej. Z tego samego czasu, a być może i kręgu zleceńodawców, pochodzi także pojedyncza rzeźba z kościoła parafialnego w pobliskim Mieroszowie. Najpóźniej we wrześniu 1669 roku Knote rozpoczął współpracę z opactwem lubiąskim, podejmując się wzniesienia ołtarza do kościoła opackiego. Najpóźniej w kwietniu 1670 roku artysta zamieszkał w Kurii Opatów Lubiąskich w Legnicy, co wiązało się z uzyskaniem przezeń statusu serwitora oraz collectora klasztoru. Nowe miejsce zamieszkania zapewniło Knotemu komfortową sytuację wobec cechu i władz miasta, gdyż Kuria Opatów stanowiła katolicką enklawę wyjętą spod jurysdykcji legnickich rajców, służyła między innymi jako siedziba rzemieślników pracujących dla opactwa. Od tego momentu kariera legniczanina nabrała tempa, został on bowiem głównym wykonawcą nowych sprzętów kościelnych – głównie ołtarzy i ambon – wprowadzanych stopniowo do wnętrza lubiąskich kościołów. Knote jest także autorem dwóch

najwcześniejszych na Dolnym Śląsku kolumn maryjnych dekorujących teren wzgórza klasztornego oraz wolno stojącej figury Ecce Homo ustawionej na terenie miasteczka Lubiąż. Równolegle legniczanie podejmował realizacje poza serwitorem, szukając pracy także poza kręgiem katolickich zleceniodawców. Najznamienitszym tego przykładem jest ambona do Kościoła Pokoju w Jaworze.

Pomyślny rozwój kariery oznaczał także wzrost majątności rzeźbiarza, który nabył od cystersów posiadłość usytuowaną na Winnej Górze w Lubiążu. Trudno wyrokować, czy była to jedynie lokata kapitału, czy też artysta planował w przyszłości przenieść tam swą działalność. Pewnym jest, że tego nie uczynił i zmarł przedwcześnie w Legnicy 1673 roku, w wieku 37 lat z nieznanymi nam przyczynami i trzy dni później z wszelkimi honorami został pogrzebany. Choć miejsce pochówku artysty pozostaje nieznane możemy domniemywać, że (podobnie jak jego córki) Knotę spoczął w legnickim kościele Benedyktynów. Pozostawiony warsztat nadal funkcjonował, prowadzony najprawdopodobniej przez wdowę, która w 1677 roku wstąpiła w związek małżeński z kolejnym rzeźbiarzem – Matthiasem Steinlem. Oznaczało to w konsekwencji przejście przez Steinla pracowni Knotego i przeniesienie jej do Lubiąża. Legniczanie był więc de facto założycielem lubiąskiego warsztatu rzeźbiarskiego, najstarszej i najważniejszej pracowni działającej przy klasztorach cysterskich w drugiej połowie XVII wieku.

Dzieła Matthäusa Knotego wniosły do śląskiej rzeźby w pełni ukształtowane elementy wczesnobarokowe o klasycyzującej, praskiej proveniencji, bazujące pośrednio na repertuarze rzeźby włoskiej. Legniczanie przypadła rola „ogniwa” spajającego tradycję plastyki manierystycznej z rzeźbą dojrzałego baroku, czerpiącą z osiągnięć plastyki rzymskiej z Gianlorenzo Berninim na czele. Możemy zaryzykować stwierdzenie, że Knotę był najwybitniejszym reprezentantem wczesnobarokowej rzeźby na Śląsku. Wyraźne piętno stylowe jego dzieł jest widoczne w późniejszej twórczości warsztatu lubiąskiego prowadzonego już przez Steinla (między innymi w rzeźbach dekorujących ołtarz główny kościoła opackiego i niektórych aniołach zdobiących słynne stalle anielskie), a także wrocławskich realizacjach Franza Geорга Zellera z lat 70. XVII wieku.

Osobnym zagadnieniem są ważne osiągnięcia Knotego na polu rozwoju tak zwanej małej architektury sakralnej – w tym przypadku ołtarzy. Retabulum z kościoła w Łososiowicach, wykonane w legnickim warsztacie, miało przestrzenne ukształtowanie, w którym skrzydła nachylono pod kątem 45 stopni względem części centralnej. Była to pierwsza aranżacja tego typu na Dolnym Śląsku, wyprzedzająca o kilka lat podobne rozplanowanie ołtarza głównego z lubiąskiego kościoła klasztornego (uznawanego dotąd za obiekt przełomowy pod tym względem).

Najważniejsze dzieła Matthäusa Knotego i jego warsztatu:

Broumov, kościół opacki pod wezwaniem Świętego Wojciecha, Kaplica Matki Boskiej Bolesnej: Chrystus Ukrzyżowany, święty Brunon z Kolonii, święty Bernard z Clairvaux, święta Maria Magdalena i święta Weronika oraz 4 putta trzymające Arma Christi, około 1668–1669/1670 (Figury świętego Brunona i świętego Bernarda przeniesione do muzeum przyklasztornego)

Chojnów, kościół parafialny pod wezwaniem Świętego Piotra i Świętego Pawła:
Ambona, 1671

Jawor, Kościół Pokoju:
Ambona, 1670–1671

Lubawka-Podlesie, kościół filialny pod wezwaniem Świętego Krzysztofa:
Matka Boska z Dzieciątkiem, nisza w ścianie bocznej, około 1668–1669/1670

Lubiąż, plac klasztorny:
Kolumna maryjna, 1670

Lubiąż, kościół pod wezwaniem Świętego Jakuba Starszego:
Matka Boska z Dzieciątkiem, fasada, 1670

Lubiąż, miasteczko, figura przydrożna:
Ecce Homo, 1672

Łososiowice, kościół filialny pod wezwaniem Świętej Jadwigi:
święty Benedykt i święty Bernard, około 1669/1670–1676
Salwator i 2 putta, ambona około 1669/1670–1676

Mieroszów, kościół parafialny pod wezwaniem Świętego Michała Archanioła:
Salwator, zwieńczenie ambony, około 1668–1669/1670

Okrzeszyn, kościół filialny pod wezwaniem Narodzenia Najświętszej Marii Panny:
Modernizacja ołtarza głównego, około 1668–1669/1670
święta Barbara i święta Katarzyna, ołtarz boczny, około 1668–1669/1670

Tymowa, kościół pomocniczy pod wezwaniem Matki Boskiej Bolesnej:
Zakonnik i święta Jadwiga Śląska, ołtarz główny, około 1669/1670–1676

Wrocław, Muzeum Narodowe:
Zakonnica i zakonnik, 1669–1670